

Юрій Олійник

доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри історії держави, права
та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8675-8044>
Researcher ID: rid97840
yuriy.oliynyk@lnu.edu.ua

УДК 340.12(395)

СКІФСЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ МІСЦЕ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (VII–III ст. до н. е.)

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена аналізу становлення державності скіфських ранніх державних утворень на території України, що є важливим етапом у формуванні державно-правових традицій на українських землях. Важливість дослідження полягає у визначенні місця і ролі скіфської державності в історії української державності. Вивчення археологічних, етнографічних та історичних джерел уможливує реконструювати особливості скіфської державності, зокрема її державно-правову систему, соціальну структуру та військову організацію.

Показано державно-правову систему скіфів, а також визначено особливості їхньої державності як одного з перших ранніх державних утворень на українських землях. Стаття розкриває вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на формування соціально-політичних, а також взаємодію скіфського суспільства з грецькими містами-колоніями.

Зазначено, що скіфська державність мала яскраво виражені ознаки раннього державного утворення, включаючи територію, централізовану публічну владу, ієрархічну соціальну структуру, розвинену військову організацію та специфічну правову систему. Суспільна організація скіфів базувалася на чіткому розподілі населення на окремі групи, зокрема на панівну верству, вільних общинників і рабів. Панівна верства зосереджувала основні матеріальні багатства та владні повноваження, тоді як вільні общинники становили найбільшу частину населення та забезпечували виконання військових та економічних функцій.

Акцентовано, що соціально-правове становище скіфського суспільства демонструє перехід від племінного ладу до протодержави, що проявлялося у формуванні майнової нерівності, концентрації влади у руках військово-політичної еліти та виникненні ранніх форм монархічного управління. Скіфська державність базувалася на військовій силі, що забезпечувала зовнішню стабільність та інтеграцію підкорених племен у єдине політичне утворення.

У висновках наголошено на значенні скіфської державності для подальшого розвитку правових і соціальних інститутів на українських землях. Державно-правовий досвід, культурна спадщина скіфів стала важливим чинником становлення ранньої державності на українських землях. Скіфська держава була не лише ключовим етапом у розвитку ранньої державності, а й стала прикладом унікального поєднання звичаєвих правових традицій із елементами централізованого управління, що сприяло формуванню стабільного суспільного порядку та ефективної політико-правової системи.

Ключові слова: Скіфія; держава; державність; правова система; державний лад; державотворення.

Історія державності та права народів, які проживали на території України, зокрема скіфів, залишається важливою, але недостатньо вивченою сторінкою в історико-правовій науці. Незважаючи на значний інтерес до скіфської державності, права, культури, наукове дослідження державно-правових і соціальних інститутів часто зосереджуються лише на окремих аспектах або мають узагальнений характер. Відсутність систематизованого аналізу скіфської державно-правової системи, соціальної структури та державного управління значно ускладнює розуміння їхнього внеску в зародження та становлення державно-правових традицій на українських землях. Водночас важливість цієї теми зумовлена кількома факторами. *По-перше*, Скіфська держава була одним із перших ранніх державних утворень на території сучасної України, яке поєднувало елементи військової демократії, звичаєвого права та централізованої влади. *По-друге*, специфіка скіфської державності, зокрема її правові інститути, взаємодія з грецькими містами-державами та механізми інтеграції підкорених племен, може пролити світло на особливості раннього етапу формування державності на українських землях. *По-третє*, відновлення правових традицій скіфів на основі археологічних, писемних та етнографічних джерел має велике значення для реконструкції історичного розвитку правових систем на українських землях. Тому постає потреба в комплексному дослідженні скіфської державності та права з метою визначення їхнього місця в історії української державності.

Державність і право Скіфії, так чи інакше, були предметом наукового дослідження в українській науковій літературі, зокрема, таких науковців, як О. Гавриленко¹, В. Кульчицький², І. Бойко³, В. Ухач⁴, В. Гончаренко⁵, В. Іванов⁶, П. Захарченко⁷, О. Бандурка⁸, О. Дудник⁹, Т. Ніколаєнко¹⁰ та ін. Насампе-

¹ О Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба: навчальний посібник* (ХНУВС 2011) 63; О Гавриленко, 'Основні риси права скіфських ранньодержавних утворень' [2007] 1 Часопис Київського університету права 17–22; О Гавриленко, 'Зародження права на території України в античну добу' [2020] 1 Право України 64–84. DOI: 10.33498/юцп-2020-01-064; О Гавриленко, Т Сироїд, *Історія міжнародного права: стародавня доба: навчальний посібник* (ХНУ імені В. Н. Каразіна 2021) 232.

² В Кульчицький, Б Тищик, *Історія держави і права України: підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Ін Юре 2008) 624.

³ І Бойко, *Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* (Атіка 2012) 348; І Бойко, *Кримінальні покарання в Україні (IX–XX): навчальний посібник* (ЛНУ імені Івана Франка 2013) 408; І Бойко, *Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.): навчальний посібник* (Вид-во Львівського ун-ту імені І Франка 2014) 903; І Бойко, 'Встановлення дати заснування Української держави: історико-правові аспекти' [2017] 1 ScienceRise: Juridical Science 19–31.

⁴ В Ухач, *Історія держави і права України: навчальний посібник* (Вектор 2011) 378.

⁵ В Гончаренко, 'Держава скіфів' у В Тацій, А Рогожин та В Гончаренко (ред), *Історія держави і права України: підручник: у 2-х томах, т 1* (Ін Юре 2003) 9–14.

⁶ В Іванов, *Історія держави і права України: підручник* (МАУП 2007)

⁷ П Захарченко, *Історія держави і права України: підручник* (Атіка 2005)

⁸ О Бандурка, О Ярмиш (ред), *Історія державності України: Експериментальний підручник* (Одіссей 2004).

⁹ О Дудник, *Історія держави і права України: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни* (2012).

¹⁰ Т Ніколаєнко, 'Звичаєве право скіфської держави' [2014] 8 Бюлетень Міністерства юстиції України 51–56.

ред привертає увагу комплексне дослідження О. Гавриленка¹¹ про зародження права на території України в Античну добу. Серед останніх досліджень на цю тему варто згадати працю Б. Гутіва¹² щодо особливостей державного устрою та основних рис права Малої Скіфії. Попри значний внесок сучасних науковців у розвиток дослідження державності та права Скіфії, варто звернути увагу на зв'язок між соціальною структурою скіфського суспільства, механізмами регулювання суспільних відносин і ідеями, які заклали основи для подальшого розвитку державності та права на території України.

Історико-правових джерел з історії скіфської держави і права, на жаль, обмаль. По-перше, це закони, декрети, постанови скіфських царів, органів влади міст-держав, що були викарбувані на кам'яних стелах, по-друге, писемні джерела, що збереглися в асирійських, грецьких, римських, візантійських документах¹³. Найповніше донесли до нас історію утворення державності та права у скіфів наративні джерела, зокрема Геродотові історії про Скіфію.

Метою дослідження є комплексний аналіз процесу формування скіфської державності та правової системи, визначення їх ключових характеристик і ролі у становленні державно-правових традицій в Україні. Зокрема, запропоноване історико-правове дослідження спрямоване на реконструкцію основних етапів розвитку скіфського суспільства від племінного ладу до ранньодержавного утворення; виявлення особливостей правової системи скіфів, зокрема джерел права, структури соціально-правових відносин і механізмів правового регулювання; аналіз впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на формування державного управління, соціальної стратифікації та правових інститутів; вивчення взаємодії скіфської культури з іншими цивілізаціями, зокрема грецькими містами-колоніями, та її впливу на розвиток регіональної правової культури; визначенні внеску скіфської державності та права в історії української державності. Ця мета передбачає систематичне використання археологічних відомостей, писемних (наративних) і наукових джерел для створення повної картини функціонування скіфської державності та правових інститутів у контексті історико-правового розвитку елементів ранньої державності на українських землях.

Одним із найдавніших державних утворень, які виникли на території України, була Скіфська держава (VII–III ст. до н. е.). Скіфи були другим кочовим народом, який оселився на стародавніх землях України після кіммерійців. Скіфи у VII ст. до н. е. переселилися у причорноморські степи. Скіфи завоювали величезну для тих часів територію між Доном, Дунаєм і Дніпром, частину Криму (територію сучасної Південної і Південно-Східної України), утворивши там державу Скіфію. Більшість сучасних дослід-

¹¹ Гавриленко, 'Зародження права на території України в античну добу' (н 1) 64–84.

¹² Б. Гутів, 'Мала Скіфія – особливості державного устрою та основні риси права' [2023] 4 Юридичний науковий електронний журнал 31–33 DOI: 10.32782/2524-0374/2023-4/4.

¹³ Ухач (н 4) 20.

ників вважає, що формування скіфів відбулося внаслідок взаємодії як місцевих (кіммерійських), так і прибулих (іранських) кочових племен¹⁴. Отже, кіммерійців, один із найдавніших народів, які мешкали в Причорномор'ї, у VII ст. до н. е. поступово витіснили племена, які являли собою військово-політичне об'єднання племінних союзів на чолі з іраномовними племенами скіфів. У V ст. до н. е. скіфи об'єдналися і створили суспільно-політичне об'єднання племен – Велику Скіфію (Скитію)¹⁵. Скіфи, які були кочовим іраномовним народом, переселилися в причорноморські степи з територій Центральної Азії, шукаючи нові пасовища та здобич. Витіснення кіммерійців, їхніх колишніх союзників, стало ключовою подією, що позначила зміну культурного й політичного ландшафту регіону. Періоди воєн змінювалися миром, а тривале життя греків і слов'ян поряд з різними кочовими народами позначалося взаємопроникненням культур і традицій, виникненням певної спільності історичного розвитку¹⁶. Аналіз історичних джерел свідчить про те, що скіфи не лише асимілювали залишки кіммерійського населення, а й запровадили свою домінуючу культуру з її характерними курганами, зброєю, мистецтвом “звіриного стилю” та новим військово-економічним порядком. Це вплинуло на історію та розвиток цивілізацій у Причорномор'ї, що стало важливою сторінкою у взаємодії кочових та осілих народів.

Видатний грецький історик Геродот відносив до скіфських племен скіфів-кочівників, царських скіфів, скіфів-орачів, скіфів-землеробів. Власне скіфами, азійськими номадами, були племена царських скіфів і скіфів-кочовиків, які жили в надчорноморських та азовських степах (Кубань). Вони становили ядро Скіфії і панували над усіма іншими племенами. Частина скіфів змішалася з греками й осіла на чорноморському узбережжі між Дніпром і Дністром, їх називали калліпідами. Поблизу жили алазони, теж осіле, очевидно, скіфсько-фракійське плем'я. Дніпровське лісостепове Лівобережжя заселяли скіфи-землероби, а на захід від Дніпра – скіфи-орачі, або сколоти. Останні два народи не були етнічними скіфами. Це осілі праслов'янські племена з віддавна традиційною для цих країв хліборобською культурою, які потрапили під скіфський вплив¹⁷. Хоча сучасне населення України й не є прямими нащадками скіфів у біологічному та мовному відношенні, скіфська історія – яскрава сторінка історії нашої держави, а скіфська культура, у тому числі й правова, безумовно, є частиною культурної спадщини України¹⁸. На думку деяких учених, скіфів-орачів можна, більш імовірно, вважати пращурами українського народу¹⁹.

¹⁴ Бойко, *Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX)* (н 3) 11.

¹⁵ Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба* (н 1) 6.

¹⁶ Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба* (н 1) 7.

¹⁷ Дудник (н 9) 12.

¹⁸ Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба* (н 1) 7.

¹⁹ Гончаренко (н 5) 9.

Твердження про те, що скіфів-орачів можна вважати пращурами українського народу, має як історичні, так і культурологічні аспекти. Ця ідея підтримується деякими українськими істориками та етнографами, які вбачають у скіфах-орачах не лише частину історичного спадку, а й основу для формування української етнічної ідентичності. Скіфи-орачі, як частина скіфського етносу, вели осілий спосіб життя, займалися землеробством і були тісно пов'язані з територією сучасної України. Їхній господарський уклад – хліборобство – співзвучний з традиціями українського народу, які формувалися у Середньовіччі й пізніше. Території, де мешкали скіфи-орачі (південна Україна, зокрема степова зона), зберігали свою культурну специфіку протягом тисячоліть. Археологічні пам'ятки засвідчують постійність землеробських традицій на цій території.

Гіпотеза про те, що скіфи-орачі є пращурами українського народу, має право на існування як одна з версій історичного розвитку. Проте вона потребує комплексного аналізу з урахуванням археологічних, етнографічних та генетичних досліджень. Скіфів можна розглядати як важливий компонент історичної спадщини української території, але їхній вплив варто оцінювати в ширшому контексті багатонаціонального етногенезу.

Справедливо, що серед перших паростків державності на теренах України історико-правова наука традиційно називає Скіфію²⁰, оскільки характерною ознакою протодержави є виникнення управлінських систем, що поступово стають замкненими і відокремленими від суспільства, що їх породило²¹. Ця спадщина є важливим етапом у тривалому процесі формування державності на українських землях.

У V ст. до н. е. скіфи досягли апогею свого політичного та культурного розвитку, об'єднавши численні племена в одне велике суспільно-політичне утворення, відоме як Велика Скіфія (або Скітія). Це об'єднання стало результатом зміцнення влади скіфських царів, які зуміли централізувати управління та підкорити інші племена, що населяли Причорноморські степи. Це був союз племен на чолі з царем, влада якого передавалася у спадок. Отже, наприкінці VI–IV ст. до н. е. утворилася скіфська рабовласницька держава – Велика Скіфія²². Найважливіші питання життя держави розглядалися на зборах воїнів. Особлива роль при цьому належала скіфським воєначальникам (царям, базилям, василевсам). Авторитет і вплив цих осіб особливо зріс під час скіфо-перських воєн наприкінці IV ст. до н. е. Під їхнім керівництвом відбувалася консолідація скіфських племен. Це об'єднання більшість істориків-скіфологів вважає початком становлення держави скіфів. Об'єднавши племена й народи від Азовського моря до Дунаю, він перетворив Скіфію на могутнє царство з центром на нижньому Дніпрі, де

²⁰ Іванов (н 6) 29.

²¹ Ухач (н 4) 20.

²² Бойко, *Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX)* (н 3) 11.

наприкінці V ст. до н. е. виникло велике укріплене поселення. Археологи виявили його поблизу Нікополя й назвали Кам'янським городищем. У період занепаду Скіфської держави її столиця перемістилася на узбережжя Чорного моря (неподалік нинішнього Сімферополя) і отримала назву Неаполь Скіфський²³. Знання про життя скіфів і сусідніх з ними племен ґрунтуються на вивченні їхніх пам'яток – поселень і поховань, а також писемних творів старогрецьких учених і письменників. Важливими пам'ятками життя кочових скіфів є могили-кургани, найвідоміші з них: Гайманова Могила, Товста Могила, Солоха, Чортомлик.

Основними ознаками ранньої державності Скіфії були: централізована влада – її очолював цар, який мав сакральний статус і об'єднував функції військового та політичного керівника; суспільна структура – вона поділялася на племінні угруповання, зокрема скіфів-кочівників, скіфів-землеробів, скіфів-орачів та царських скіфів, які утворювали панівну еліту; правова система – існування звичаєвого права, яке регулювало внутрішні та зовнішні відносини; військова організація – скіфи мали сильне військо, яке забезпечувало їхні завоювання й захист територій; зовнішня політика – активна торгівля з грецькими містами-колоніями, зокрема Ольвією, Херсонесом, Пантікапеєм, і участь у міжнародних конфліктах. Одним із важливих факторів, що лежали у підґрунті формування скіфської державності, було виникнення майнової і, як наслідок, соціальної нерівності²⁴. Скіфія стала одним із перших прикладів формування державного утворення на українських землях, що заклало основи для подальшого розвитку державності. Її спадщина, зокрема культурна, відіграла значну роль у становленні наступних народів.

Скіфія була сильною в економічному і воєнному відношеннях²⁵. Недарма наприкінці V ст. до н. е. старогрецький історик Фукідід зазначав, що воєнною силою і кількістю війська зі скіфами 'не тільки не можуть зрівнятися європейські царства, але навіть в Азії немає народу, який міг би сам на сам протистояти скіфам, якщо всі вони будуть одностайні'²⁶. Своєю чергою Геродот зазначав, що скіфський мудрець Анахарсіс казав грецькому мудрецю Соломону: 'Нас ніхто не завоює, бо ми, як Сонце, у постійному русі, не маємо ні міст, ні сіл, ні ланів'²⁷. Отже, як відзначив Геродот, мобільний спосіб життя скіфів, зокрема відсутність постійних міст і укріплень, унеможлилював для ворогів захоплення їхньої території. Скіфи були майстрами кінної війни, що давало їм стратегічну перевагу у відкритих степах. Кочовий спосіб життя робив скіфів надзвичайно складною ціллю для завойовників.

²³ Бойко, 'Встановлення дати заснування Української держави: історико-правові аспекти' (н 3) 21.

²⁴ Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба* (н 1) 6.

²⁵ Бойко, *Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX)* (н 3) 12.

²⁶ Кульчицький, Тищик (н 2) 18.

²⁷ Геродот із Галікарнасу, *Скіфія: найдавніший опис України з V століття перед Христом* (Б Гнатюк ред, Довіра 1992) 5.

Вони могли переміщуватися величезними територіями, уникаючи прямих зіткнень і виснажуючи ворога.

На рубежі V–IV ст. до н. е. у Скіфії, як вважає чимало скіфологів, відбувається формування організованого суспільства та виникнення рабовласницької держави²⁸. Найбільшого розквіту Скіфія досягла в IV ст. до н. е., під час правління царя Атея. Держава стала централізованою, було започатковано карбування скіфської монети²⁹. Скіфський цар Атей, усунувши інших “царів”, зумів об’єднати під своєю владою величезні території від Дунаю до Дону, перетворивши Скіфію на могутнє царство³⁰. Найдавнішу згадку про Атея датують 358 р. до н. е. У цей час він здобув контроль над частиною колишніх фракійських територій, зокрема полісами Істрія (тепер поряд із с. Істрією, жудець Констанца, Румунія) і Каллатіда (тепер м. Мангалія, Румунія) та прилеглими землями³¹. Цар Атей, який, як повідомляє римський географ, історик та мандрівник грецького походження Страбон, панував над більшістю північно-причорноморських племен, організував успішні походи проти фракійців³². Центр держави Атея знаходився на нижньому Дніпрі, де наприкінці V ст. до н. е. виникло велике укріплене поселення – Кам’янське городище³³.

З ім’ям скіфського царя Атея і царя Македонії Філіпа II пов’язаний початок скіфо-македонської війни, що затягнулася до кінця IV ст. до н. е. Спочатку Філіп II і Атей діяли як союзники. У 339 р. до н. е. відбулася вирішальна битва між скіфами та македонцями. У битві з македонським військом 339 р. до н. е. скіфи зазнали нищівної поразки. Атей, якому тоді було вже 90 років, загинув у бою³⁴. Очевидно, що після розгрому сил Атея військом Філіпа II Македонського (339 р. до н. е.) почався занепад Великої Скіфії. Царство скіфів збереглося, хоча розміри його значно зменшилися. Проте Скіфія залишалася все ще сильною з економічного та воєнного поглядів. Як свідчать писемні й археологічні джерела, царство, створене Атеєм, існувало близько півтора століть – з IV до III ст. до н. е.³⁵

У III ст. до н. е. утворилася Скіфська держава в Криму. Вона була тривалішою і могутнішою від держави Атея. Її столицею стало м. Неаполь (Неаполіс) Скіфський (поблизу сучасного м. Сімферополя), який найбільшого розквіту досяг у II ст. до н. е. за царів Скілура та його сина Палака³⁶. Страбон

²⁸ Гончаренко (н 5) 9.

²⁹ О Бойко, *Історія України: посібник* (Академія 2002) 26.

³⁰ Бойко, *Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX)* (н 3) 11.

³¹ Атей (Електронна версія “Великої української енциклопедії”) <<https://vue.gov.ua/Атей>> (дата звернення 30.12.2024).

³² Кульчицький, Тищик (н 2) 18.

³³ Бойко, *Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX)* (н 3) 11.

³⁴ В Грицюк, “Військова організація та воєнне мистецтво скіфів” (дис канд істор наук 2004) 90–91.

³⁵ Гончаренко (н 5) 10.

³⁶ Кульчицький, Тищик (н 2) 18.

назвав цю державу Малою Скіфією³⁷. Неаполь Скіфський, розташований поблизу сучасного Сімферополя, став політичним, економічним і культурним центром держави. Він мав добре укріплену цитадель, житлові квартали, ринки та некрополь. Археологічні знахідки вказують на розвинену систему фортифікацій і містобудування. Скіфська держава в Криму мала риси ранньої монархії. Влада була зосереджена в руках царя, а військова аристократія підтримувала його рішення. Водночас держава була багатонаціональною, включаючи місцеві племена таврів та елліністичні громади. Скіфська держава в Криму є одним із яскравих прикладів історичної спадщини українських земель. Її економічна, політична та культурна значущість підтверджує її важливу роль у розвитку античної цивілізації. Свідчення Страбона та археологічні дані дають підстави оцінити цю державу як унікальне явище, що стало мостом між кочовим і осілим світом.

Мала Скіфія проіснувала до III ст., доки не була остаточно знищена готами. Скіфологи називають дві основні причини занепаду держави: а) її міць підточували безперервні війни з іншими державами, передусім із найближчими сусідами – сарматами; б) відсутність сильної централізованої влади призвела не лише до територіальної роздробленості, а й до розпаду держави на окремі частини³⁸.

Як свідчать історичні джерела, у Скіфському царстві суспільство характеризувалося соціальним розшаруванням. Така майнова і соціальна нерівність у скіфів яскраво виявлялася у характері їхніх поховальних пам'яток. Поховання бідних скіфів звичайно розміщували під невисокими курганами. Над похованнями знатних скіфів насипалися високі кургани, у поховання клали різноманітні речі зі срібла і золота. Біля поховань багатих скіфів завжди знаходилися поховання вбитих воїнів, жінок, рабів, коней з бойовим спорядженням тощо. Особливо багаті були кургани з похованням вождів племен і царів Скіфської держави. Одним з найбільших є Чортомлицький курган поблизу м. Нікополя на Дніпропетровщині. Тут поховані цар і цариця, 6 воїнів та 11 бойових коней, а також багато цінних речей³⁹. Крім цього, як зазначалося, батько історії Геродот, мандруючи чорноморським узбережжям у V ст. до н. е., залишив нам згадки про особливості суспільного устрою скіфів. Умовно населення Скіфії можна поділити на такі суспільні групи: панівна верства – царі та їх родичі, племінні вожді, старійшини племен, воєначальники, жреці, багаті купці; вільні общинники – основна маса населення; вільні ремісники і купці – жителі міст; раби – нижчий щабель суспільства⁴⁰.

³⁷ Мала Скіфія, антич. назва двох регіонів, *Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я* (В Смолій голова редкол, НАН України, Інститут історії України, Наукова думка 2021) <www.history.org.ua/?termin=mala_skifija_antych_nazva_dvokh_regioniv> (дата звернення 30.12.2024).

³⁸ Захарченко (н 7) 7.

³⁹ Кульчицький, Тищик (н 2) 19.

⁴⁰ Ухач (н 4) 22.

Панівна верства володіла усіма благами, які робили життя ранньої держави можливим, а саме: пасовищами, водоймами, стадами коней, овець, рабами тощо. За Геродотом, відособленою соціальною групою, яка відігравала значну роль у житті суспільства, були жерці⁴¹. Соціальне становище окремих категорій жерців було доволі високим⁴². Отже, із загальної маси вільних землеробів і скотарів виокремилася панівна верхівка, до якої належали царська сім'я, військова аристократія, дружинники, родоплемінна знать, що зливалася з оточенням правителя, та багаті торговці. Саме у неї зосереджувались основні багатства, джерела яких були доволі різноманітними⁴³.

Соціальна структура Скіфії демонструє зародки державності: концентрація влади, розвиток ієрархічного управління, виділення сакральної й адміністративної еліти. Ці риси є характерними для ранніх форм державних утворень, які базувалися на військово-економічній домінації певних соціальних груп. Скіфське суспільство, з його соціальною ієрархією, є прикладом перехідного етапу від племінного ладу до протодержави. Панівна верства, до якої належали царська сім'я, військова аристократія, жерці і багаті торговці, зосереджувала у своїх руках основні багатства та владні важелі, формуючи основу політичного й соціального устрою Скіфії.

Найбільшу верству населення становили вільні общинники, які відбували військову службу, платили данину, виконували інші повинності⁴⁴. Вони були союзниками панівної верстви проти рабів⁴⁵. Вільні общинники Скіфії становили найбільшу та, на нашу думку, дуже важливу частину суспільства. Їхній статус, хоча й залежний від панівної верстви, дозволяв їм відігравати ключову роль у соціальній, економічній і військовій сферах. Союз із панівною верхівкою проти рабів забезпечував стабільність соціального ладу, сприяючи розвитку скіфського суспільства, звісно, в тогочасній історичній дійсності.

Щодо *вільних ремісників і купців*, то в Малій Скіфії вони становили основну масу міського населення⁴⁶. У Скіфії існувало лише 4 міста, тому це була невелика група населення⁴⁷. Вільні ремісники й купці становили специфічну соціальну групу, важливу для міського життя, хоча й чисельно невелику. Їхня діяльність мала значний вплив на економіку та культурний розвиток регіону, особливо в умовах існування обмеженої кількості міських центрів. Ремесло було різноманітним і включало виготовлення зброї, посуду, прикрас, одягу, спорядження для коней тощо. Часто застосовували грецькі технології, що свідчить про культурний обмін із грецькими містами-колоніями. Торгівля була основою економічної діяльності цієї групи. Купці займалися

⁴¹ Іванов (н 6) 30.

⁴² Гончаренко (н 5) 11.

⁴³ Гончаренко (н 5) 11.

⁴⁴ Іванов (н 6) 30.

⁴⁵ Ухач (н 4) 22.

⁴⁶ Іванов (н 6) 30.

⁴⁷ Ухач (н 4) 22.

обміном товарів між Скіфією, грецькими колоніями Північного Причорномор'я та сусідніми племенами. Можна припустити, що основними експортними товарами були зерно, худоба, хутро, риба та раби, а імпортували вино, оливкову олію, тканини й ремісничі вироби.

Ремісники та купці, хоча й становили невелику групу населення, відігравали ключову роль у житті Малої Скіфії. Вони забезпечували розвиток ремесел і торгівлі, що було важливим для економіки та культурного обміну. Їхній внесок у формування міської культури й все ж певну інтеграцію Скіфії в античний світ підкреслює значення цих соціальних груп у контексті історії українських земель.

На найнижчому щаблі скіфської соціальної ієрархії перебували *раби*. Головним джерелом поповнення рабів було підкорення осілих племен. Раб вважався власністю пана, річчю, яку можна продати, подарувати, обміняти і передати у спадщину⁴⁸. Існувало колективне рабство – міські раби⁴⁹, а саме така форма колективного рабства, де раби працювали для спільного господарства чи державних потреб. Це могло стосуватися будівельних робіт, ремонту міських укріплень тощо. Раби використовувались здебільшого у домашньому господарстві, а також для охорони стада. При розпаді первіснообщинного ладу рабство втрачало патріархальний характер. Посилення експлуатації викликало повстання рабів, що жорстоко придушувалися. За свідченням Геродота, повсталих рабів розпинали на хрестах⁵⁰.

Отже, поділ скіфських племен на скіфів царських, скіфів-орачів, скіфів-землеробів і скіфів-скотарів, а також кочовий побут багатьох з них, збереження патріархальних звичаїв не могли затримати процесу розкладу родового ладу й появи майнової нерівності⁵¹. Накопичення багатств у руках окремих верств, розвиток торгівлі й посилення контактів із зовнішнім світом спричинили формування майнової нерівності, що стало основою для переходу скіфського суспільства до нових форм соціальної організації.

Важливо зазначити, що, на жаль, повідомлення стародавніх авторів про державно-правове життя народів, які мешкали на території сучасної України в давнину, не є надто широкими⁵². Характерною рисою процесу формування скіфської державності була синполітичність. Державне утворення складалося під впливом іншої, більш розвиненої грецької цивілізації (держав Північного Причорномор'я) і стало сполучною ланкою між двома осілими світами – світом грецьких колоній та світом землеробів Лісостепу⁵³.

Апарат Скіфської держави був, вочевидь, таким же нескладним, як і в усіх кочових народів. Він складався з голови держави, наближених до нього

⁴⁸ Кульчицький, Тищик (н 2) 19.

⁴⁹ Ухач (н 4) 22.

⁵⁰ Кульчицький, Тищик (н 2) 19.

⁵¹ Кульчицький, Тищик (н 2) 19.

⁵² І Усенко (кер кол), *Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку* (Наукова думка 2014) 42.

⁵³ Бандурка, Ярмиш (н 8) 29.

осіб – слуг і виконавців, кількох правителів, що призначалися над певними територіями чи родоплемінними групами, яким були підпорядковані старшини (старійшини), що обирались родами або родовими підрозділами⁵⁴. На нашу думку, це відповідало кочовому способу життя і потребам суспільства, яке спиралося на родоплемінні зв'язки та військову силу. Така структура забезпечувала стабільність і ефективне управління в умовах постійного руху та зовнішніх загроз.

Як відомо, Скіфія була державою рабовласницького типу. За формою правління Скіфію можна визначити як один із різновидів рабовласницької монархії, а це означає, що влада царя була спадковою й необмеженою, йому належала законодавча, виконавча, військова, судова влада, а іноді цар виконував і функції жерців⁵⁵, очевидно, базуючись на уявленні про божественне походження царської влади⁵⁶. Отже, у скіфів існувала деспотична царська влада⁵⁷. М. Грушевський характеризував державний лад Скіфії як такий, якому притаманні елементи деспотичної монархії⁵⁸. На нашу думку, точнішим було б визначення Скіфії як ранньодержавного утворення з елементами як монархічного, так і аристократичного правління. Все ж централізована влада царя поєднувалася з певною автономією окремих племінних об'єднань та впливом військової аристократії.

Історія знає імена таких скіфських царів з-поміж правителів і династій: Агаєт, Агар, Айліс, Акроса, Аргот, Аріант, Аріапейт, Атей, Гнур, Екатай, Емінак, Ідант, Іданфірс, Ішпакай, Лік, Мадій, Октамасад, Октамасад, Палак, Партатуа, Савлій, Саріак, Скіл, Скілур, Скопасій, Спаргапейт, Таксакій, Танусак, Феніус Фарсайд, Харасп, Ходарз, Яндіс. Важливо звернути увагу, що за стародавніми поняттями словом “династ”, яке, зокрема, використовував Геродот, позначалися невеликі володарі в негрецьких землях. Насамперед сама наявність такої кількості відомих історії правителів свідчить про розвинуту систему державного управління та певну історичну тяглість влади. Однак термін “династ” дійсно вказує на важливу особливість – наявність локальних правителів.

Правителем Скіфської держави був верховний цар, що владарював над скіфами царськими⁵⁹. Структура управління насамперед Великою Скіфією нагадувала конфедерацію, де окремі об'єднання зберігали певну автономію, але визнавали верховенство одного царя. Царські скіфи були домінуючими, забезпечували єдність і централізоване керівництво всього об'єднання. Верховний цар, який походив із царських скіфів, виконував функції лідера, відповідального за військову, політичну й релігійну координацію. Геродот

⁵⁴ Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба* (н 1) 7.

⁵⁵ Ухач (н 4) 21.

⁵⁶ Іванов (н 6) 30.

⁵⁷ Кульчицький, Тищик (н 2) 20.

⁵⁸ М. Грушевський, *Історія України-Руси, т 1 До початку XI віка* (2-ге вид, 1904) 89.

⁵⁹ Іванов (н 6) 30.

фактично підтверджує цю структуру, описуючи, як у критичні моменти (наприклад, під час вторгнення Дарія) скіфи могли діяти єдиною силою під керівництвом верховного царя, але при цьому зберігати внутрішню автономію окремих племінних об'єднань у мирний час.

Особливою своєрідністю Скіфії у ранній час було те, що владу у ній було поділено між двома, а згодом – між трьома царями, які походили, судячи з генеалогічного переказу, із одного царського роду⁶⁰. Так, Причорноморська (Велика) Скіфія, за Геродотом, поділялася на три царства – басилеї. Одне з них очолював головний цар, а два інших – молодші царі (ймовірно, сини головного)⁶¹. Басилеї складались з провінцій-областей, які Геродот називає “архе” (за іншим поглядом, архе і басилія – це одне й те саме). Область-архе охоплювала певний племінний союз, який для воєнних потреб виставляв військовий загін. Вірогідно, саме на племінній основі створювались такі воєнно-адміністративні одиниці Скіфії, як номи⁶², про які йтиметься згодом. Така система подвійного чи потрійного царювання в Скіфії дійсно є унікальним явищем, яке заслуговує особливої уваги. Очевидно, що спільне походження царів є важливим фактором – належність до одного царського роду забезпечувала легітимність влади та зменшувала ймовірність конфліктів. Еволюція системи від двох до трьох царів може свідчити про розширення території держави, ускладнення системи управління, необхідність балансування інтересів різних племінних груп. Звісно, важко оминати очевидні паралелі в інших суспільствах. Схожа система подвійного царювання існувала в Спарті. Крім цього, у деяких кочових народів також спостерігалось розділення влади між кількома правителями. Можемо і зазначати про практичні переваги такої системи, зокрема, можливість ефективніше контролювати велику територію, розподіл військових та адміністративних функцій, забезпечення стабільності влади через взаємний контроль. Проте справедливо виникає питання: як саме розподілялися повноваження між царями і як вирішувалися потенційні конфлікти між ними? На жаль, джерела не дають нам повної відповіді на це питання.

На думку дослідників, перетворення військоводержавної організації на тричленну мало відбутися внаслідок підкорення місцевого кіммерійського населення, якому було відведено окреме місце в рамках нової тріадної організації. Вона забезпечувала панування скіфської правлячої верхівки, що спиралася на завойовників-протоскіфів, над переможеними кочовиками⁶³.

Апарат державного управління складався з найближчих родичів, найвідданіших слуг і військової верхівки⁶⁴. В основі державний апарат ґрунтувався

⁶⁰ Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба* (н 1) 8.

⁶¹ Дудник (н 9) 13.

⁶² Грицюк (н 34) 51.

⁶³ Бандурка, Ярмиш (н 8) 29–30.

⁶⁴ Іванов (н 6) 30–31.

на принципі всемірного використання родової та племінної структури⁶⁵. Територія держави поділялася на номи (округи), що, ймовірно, були племінними територіями, які населяли різні кочові й осілі скіфські та інші племена⁶⁶. Зазвичай вони розглядаються як території, де кочували окремі племена. Кількість цих номів невідома. Можна припустити також, що поділ на номи міг бути й тимчасовим і між племенами періодично укладалися угоди про перерозподіл місць кочівлі, або ж вони перерозподілялися царями. Можливо, цей поділ охоплював не всю її територію (виключаючи землі, заселені племенами, що зберігали певну автономію). Про номархів – начальників номів, вождів окремих племен – відомостей майже немає⁶⁷.

На рівні місцевого управління ще панували пережитки родоплемінної організації. Старійшини та вожді племен традиційно очолювали місцеві органи влади⁶⁸. Отже, виникнення державного апарату не знищило повністю колишньої родової організації, особливо в місцевому управлінні, де зберігалися свої старійшини й вожді⁶⁹. Державний апарат Скіфії був організований таким чином, що в основі влади лежали родоплемінні зв'язки, що створювало міцну основу для централізованого управління. Водночас збереження місцевих старійшин та вождів на рівні племен і територій давало змогу зберігати традиційну родову організацію, що сприяло стабільності й ефективності управління, особливо в умовах постійного кочового, а згодом змішаного напівосілого існування.

Цар спирався на царську раду, що складалася з особистої дружини на чолі з воєначальником та родоплемінної верхівки⁷⁰, фактично це був наближений до царя дорадчий орган⁷¹. Хоча царська рада не мала виконавчої влади, можна припустити, що її рекомендації мали велику вагу через авторитет її членів. Фактично вона виконувала роль дорадчо-стримувального органу, який забезпечував зв'язок між центральною владою та племенами, а також певне обмеження царської влади.

Важливі рішення приймалися народними зборами всіх воїнів, на яких обговорювалися важливі питання суспільного життя та престолонаступництва⁷². Тож влада царя не була абсолютною⁷³, кандидатура царя та його наступників затверджувалася народними зборами, які разом з радою старійшин і племінних вождів (царська рада) вирішували важливі державні питання⁷⁴. Проте зі зміцненням царської влади, починаючи від Атея, значення

⁶⁵ Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба* (н 1) 7.

⁶⁶ Кульчицький, Тищик (н 2) 20.

⁶⁷ Бандурка, Ярмиш (н 8) 31.

⁶⁸ Захарченко (н 7) 8.

⁶⁹ Іванов (н 6) 31.

⁷⁰ Ухач (н 4) 21.

⁷¹ Іванов (н 6) 31.

⁷² Ухач (н 4) 21.

⁷³ Захарченко (н 7) 8.

⁷⁴ Кульчицький, Тищик (н 2) 20.

зборів втратило силу⁷⁵. Отже, хоча цар мав значну владу, його рішення повинні були отримати схвалення зборів, що обмежувало монархічну владу й забезпечувало участь в управлінні широкого кола воїнів. Тож влада царя в певний період не була абсолютною, а спиралася на підтримку з боку воїнів та ради старійшин, від того й побутує в деяких наукових джерелах ідея про наявність у державному устрої Скіфії певних елементів військової демократії. На нашу думку, така ідея або ж припущення має право на існування, однак розглядати її слід як певний виняток.

Велику роль у розвитку державності відігравало військо, яке очолював цар. Основою його була кіннота та піхота, яка складалася із общинників. За їхню справність скіфська кіннота вважалася найкращою в світі. Серед скіфських тактичних прийомів – стрімкий напад кінноти і слідом за ним рукопашний бій у пішому строю⁷⁶. Військо скіфів складалося з двох компонентів: дружини (професійної частини) і ополчення⁷⁷.

Військові звичаї скіфів були суворими. Основний закон – безпощадність до ворогів і вірність бойовим побратимам. Скіфи пили кров першого вбитого ними ворога, робили чаші з ворожих черепів та сагайдаки зі шкіри правих рук убитих ворогів, прикрашали кінську зброю скальпами ворогів, носили плащі зі шкіри вбитих ворогів тощо⁷⁸. Не маючи укріплених міст і поселень, кочові скіфи повинні були створювати особливо стійке, добре озброєне та міцно спаяне дисципліною військо, яке включало усіх общинників⁷⁹. Досягнутому скіфами розвитку відповідала й організація управління у формі воєнної демократії. Найважливіші питання розглядалися на народних зборах воїнів⁸⁰. Як було зазначено вище, така практика стала мінімальною, у зв'язку з активізацією процесу централізації влади.

У пізніх скіфів, на відміну від їхніх кочових предків VII–IV ст. до н. е. та сучасників-сарматів, суттєво змінилася соціальна структура, зникла характерна для доби військової демократії категорія “народ-військо”. Тепер основу війська складала постійна, але відносно нечисленна дружина, що формувалася з представників аристократичних родів та була зародком професійного війська⁸¹.

На сьогодні в науці залишаються дискусійними припущення, що розгляд питання військової організації скіфів знаходився у безпосередній залежності від проблем етногенезу скіфських племен, соціальної організації скіфського суспільства, скіфської державності⁸². З цього випливає, що скіфське військо стало не лише запорукою їхньої політичної та економічної могутності, а й

⁷⁵ Іванов (н 6) 31.

⁷⁶ Ніколаєнко (н 10) 53.

⁷⁷ Грицюк (н 34) 53.

⁷⁸ Дудник (н 9) 13.

⁷⁹ Гавриленко, *Історія держави і права України. Стародавня доба* (н 1) 8.

⁸⁰ Гончаренко (н 5) 9.

⁸¹ Бандурка, Ярмиш (н 8) 32.

⁸² Грицюк (н 34) 49.

визначальним чинником у формуванні державності. Його унікальна структура, тактика і суворі звичаї уможливили скіфам протягом тривалого часу утримувати провідне становище на величезних просторах степів.

Важливою ознакою Скіфської держави була наявність джерел права. Основними джерелами права у скіфів були звичаї, рішення народних зборів, постанови царів⁸³. Звичай, очевидно був перетворений відповідно до інтересів правлячої верхівки на звичаєве право⁸⁴. Угоди з царем роксоланів Тасієм і царицею Боспору Гіпепірією свідчать про існування у скіфів ще одного джерела права – міжнародних договорів⁸⁵. Відомо також про договори про військову допомогу з царем скіфів, зокрема, про договір, який був укладений за ініціативою Каллініка Евксеніва⁸⁶ (давньогрецький державний діяч, ольвійський політик, евергет, монетний магістрат, реформатор. Оборонець Ольвії від македонського війська Зопіріона). Певний вплив на право мала релігія⁸⁷. Вищезазначені джерела права як для того часу на високому рівні врегульовували суспільні відносини у Скіфській державі. Як свідчать наративні джерела, скіфське право було доволі консервативним. Скіфи уникали запозичення чужоземних звичаїв, особливо еллінських. Протягом тривалого часу грецька правова культура сприймалася скіфами вкрай негативно⁸⁸. Так, скіфи неухильно дотримувались прадавніх “законів”, твердо оберігали батьківські звичаї. Вони вважали, що зміни в державному устрої і в релігії не приносять їм добра. Коли з’являлися так звані реформатори, проти них одразу виступала верхівка населення, оберігаючи одвічні звичаї та традиції⁸⁹.

Висновки. Дослідження історії державності скіфів, представлене у статті, дає змогу зробити низку важливих висновків, які розкривають значення цього періоду для формування політичних і правових систем на українських землях.

1. Скіфія була ранньодержавним утворенням, яке пройшло складний етап еволюції від племінних союзів до централізованої держави. Її структура характеризувалася комбінацією військово-політичного керівництва, звичаєвих норм і елементів аристократичного правління. Царська влада, що мала сакральний характер, об’єднувала функції законодавчої, виконавчої, судової та військової гілок, забезпечуючи стійкість суспільства в умовах зовнішніх загроз.

2. Скіфське суспільство було чітко стратифіковане: на верхівці перебувала панівна верства, до якої належали царі, військова аристократія, жерці і заможні общинники. Останні становили найбільшу частину населення, ре-

⁸³ Бойко, *Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX)* (н 3) 13.

⁸⁴ Гончаренко (н 5) 12.

⁸⁵ Захарченко (н 7) 9.

⁸⁶ Гавриленко, Сироїд (н 1) 150.

⁸⁷ Іванов (н 6) 31.

⁸⁸ Гавриленко, ‘Основні риси права скіфських ранньодержавних утворень’ (н 1) 18.

⁸⁹ О Партицкий, *Старинная история Галичины, т 1 від VII-ого віку перед Христом до року 110 по Христі* (1894) 221.

алізуючи військові та економічні функції. Раби були на найнижчому рівні соціальної ієрархії, і хоча вони не становили основу виробничої системи, їхнє значення було важливим елементом економічних і соціальних відносин.

3. Скіфія відіграла важливу роль у становленні економічних і політичних відносин у регіоні Північного Причорномор'я. Її зв'язки з грецькими містами-державами, зокрема Ольвією та Херсонесом, сприяли розвитку торгівлі, яка стала важливим чинником економічного зростання та інтеграції з античним світом.

4. Культурні й правові традиції скіфів залишили значний слід у розвитку українських земель. Хоча сучасне населення України не є прямими нащадками скіфів, їхня культурна спадщина, включаючи елементи правової культури, так чи інакше вплинула на подальший розвиток етнонаціональних процесів.

Скіфські традиції продовжували існувати завдяки їхньому асимілюванню іншими народами, зокрема сарматами, аланами, а пізніше – слов'янами. Елементи скіфського побуту, такі як культ предків і звичаї, були інтегровані в духовну культуру східних слов'ян. Крім того, спадкоємність у правовій культурі, особливо у сфері звичаєвого права, простежується в таких аспектах, як регулювання земельної власності та військові традиції.

5. Право скіфів базувалося на звичаєвих нормах, які адаптувалися до умов формування державності. Основними джерелами права були традиції, рішення царів і народних зборів, а також міжнародні договори. Особливу роль у забезпеченні правопорядку відігравали звичаї, що захищали приватну власність, суспільний лад і авторитет царської влади. Консервативний елемент у правовій системі забезпечував її стійкість і спадкоємність, зберігаючи традиційні норми навіть в умовах взаємодії з прогресивною грецькою культурою.

6. Вивчення скіфської державності та права уможливило краще зрозуміти витoki правових традицій на українських землях. Скіфія є прикладом раннього державного утворення, в якому поєднувалися елементи військової демократії, звичаєвого права та централізованої влади. Це надає змогу простежити еволюцію правових і політичних інститутів у контексті взаємодії кочових і осілих народів.

Отже, Скіфська держава стала важливим етапом у формуванні історико-правової традиції на українських землях. Її спадщина підтверджує, що навіть у межах ранніх форм державності закладалися основи для складних соціальних і правових структур, які впливали на зародження та становлення української державності.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Boiko I, *Istoriia pravovoho rehuliuvannia tsyvilnykh, kryminalnykh ta protsesualnykh vidnosyn v Ukraini (IX–XX st.): navchalnyi posibnyk* (Ivan Franko National University of Lviv 2014).
2. Boiko I, *Kryminalni pokarannia v Ukraini (IX–XX): navchalnyi posibnyk* (Ivan Franko National University of Lviv 2013).
3. Boiko I, *Pravove rehuliuvannia tsyvilnykh vidnosyn v Ukraini (IX–XX): navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* (Atika 2012).
4. Boiko O, *Istoriia Ukrainy: posibnyk* (Akademiia 2002).
5. Dudnyk O, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinoho vyvchennia dystsypliny* (2012).
6. Havrylenko O, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy. Starodavnia doba: navchalnyi posibnyk* (Kharkiv National University of Internal Affairs 2011).
7. Havrylenko O, Syroid T, *Istoriia mizhnarodnoho prava: starodavnia doba: navchalnyi posibnyk*.
8. Hrushevskyi M, *Istoriia Ukrainy-Rusy, vol 1* (2nd edn, 1904).
9. Ivanov V, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: pidruchnyk* (Interregional Academy of Personnel Management (IAPM) 2007).
10. Kulchytskyi V, Tyshchuk B, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* (In Yure 2008).
11. Partytskyi O, *Starynna istoriia Halychyny, vol 1* (1894).
12. Ukhach V, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk (konspekty leksii)* (Vektor 2011).
13. Zakharchenko P, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: pidruchnyk* (Atika 2005).

Edited books

14. Bandurka O, Yarmysh O (eds), *Istoriia derzhavnosti ukrainy: Eksperymentalnyi pidruchnyk* (Odissei 2004).
15. Herodot iz Halikarnasu, *Skifiia: naidavnishyi opys Ukrainy z V stolittia pered Khrystom* (B Hnatiuk red, Dovira 1992).
16. Honcharenko V, 'Derzhava skifiv', *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy. Akademichnyi kurs, t 1* (Tatsii V, Rohozhyn A and Honcharenko V (eds), In Yure 2000).
17. Usenko I (ker kol), *Sudova vlada v Ukraini: istorychni vytoky, zakonornosti, osoblyvosti rozvytku* (Naukova dumka 2014).

Journal articles

18. Boiko I, 'Vstanovlennia daty zasnuvannia Ukrainskoi derzhavy: istoryko-pravovi aspekty' [2017] 1 ScienceRise: Juridical Science 19–31.
19. Havrylenko O, 'Osnovni rysy prava skifskykh rannoderzhavnykh utvoren' [2007] 1 Chasopys Kyivskoho universytetu prava 17–22.
20. Havrylenko O, 'Zarodzhennia prava na terytorii Ukrainy v antychnu dobu' [2020] 1 Pravo Ukrainy 64–84 DOI: 10.33498/louu-2020-01-064.
21. Hutiv B, 'Mala Skifiia – osoblyvosti derzhavnoho ustoroiu ta osnovni rysy prava' [2023] 4 Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal 31–3 DOI: 10.32782/2524-0374/2023-4/4.
22. Nikolaienko T, 'Zvychaie pravo skifskoi derzhavy' [2014] 8 Biuleten Ministerstva yustytysii Ukrainy 51–6.

Dissertations

23. Hrytsiuk V, 'Viiskova orhanizatsiia ta voienne mystetstvo skifiv' (dissertation 2004).

Encyclopedias

24. Atei (Elektronna versiiia “Velykoi ukrainskoi entsyklopedii”) <<https://vue.gov.ua/Atei>> (accessed 30.12.2024).
25. Mala Skifiia, antych. nazva dvokh rehioniv, *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Dodatkovyi tom. Kn. 1: A–Ia* (V Smolii holova redkol, NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, Naukova dumka 2021) <www.history.org.ua/?termin=mala_skifija_antych_nazva_dvokh_regioniv> (accessed 30.12.2024).

Yurii Oliinyk

SCYTHIAN STATE AND ITS PLACE IN THE HISTORY OF UKRAINIAN STATE-BUILDING (VII–III centuries BC)

ABSTRACT. The article is devoted to the analysis of the formation of statehood of the early Scythian state formations on the territory of Ukraine, which is an important stage in the formation of state and legal traditions on the Ukrainian lands. The importance of the study lies in determining the place and role of Scythian statehood in the history of Ukrainian statehood. The study of archaeological, ethnographic and historical sources allows us to reconstruct the features of Scythian statehood, in particular its state and legal system, social structure and military organization.

The state and legal system of the Scythians is shown, and the features of their statehood as one of the first early state formations on the Ukrainian lands are also determined. The article reveals the influence of internal and external factors on the formation of socio-political, as well as the interaction of Scythian society with Greek city-colonies.

It is noted that the Scythian statehood had clearly expressed signs of an early state formation, including territory, centralized public power, hierarchical social structure, developed military organization and a specific legal system. The social organization of the Scythians was based on a clear division of the population into separate groups, in particular into the ruling class, free community members and slaves. The ruling class concentrated the main material wealth and power, while free community members constituted the largest part of the population and ensured the performance of military and economic functions. It is emphasized that the socio-legal situation of Scythian society demonstrates the transition from a tribal system to a proto-state, which was manifested in the formation of property inequality, the concentration of power in the hands of the military-political elite and the emergence of early forms of monarchical rule. Scythian statehood was based on military power, which ensured external stability and integration of the conquered tribes into a single political entity.

The conclusions emphasize the importance of Scythian statehood for the further development of legal and social institutions in the Ukrainian lands. The state and legal experience, cultural heritage of the Scythians became an important factor in the formation of early statehood in the Ukrainian lands. The Scythian state was not only a key stage in the development of early statehood, but also became an example of a unique combination of customary legal traditions with elements of centralized administration, which contributed to the formation of a stable social order and an effective political and legal system.

KEYWORDS: Scythia; state; statehood; legal system; state system; state-building.